

O. G. Stavytska , D. O. Stavytskyi. PSYCHOLOGICAL FEATURES VALUE- SEMANTIC SPHERE OF MODERN STUDENTS PSYCHOLOGIST.

The article attempts to theoretical generalization of modern scientific achievements on the actual problem of the development of the value-semantic sphere of personality in adolescence. The peculiarities of the value-semantic sphere of modern students as a bright representative of the youth age are analyzed. The results of the empirical study of the content aspects of the emotional life orientations of student youth as components that mediate the formation of personal and professional qualities of future specialists in the field of psychology are presented. Also, the procedures for comparing the results of the diagnostic examination of students of the first and fourth year psychologists were carried out. As a result of the experimental procedures, it was found that the structure of the value-semantic sphere of the personality of a modern student as a bright representative of youth is a dynamic, mediated by a number of social and psychological features of the life of today's youth, characterized as rather complex and ambiguous. It is influenced by both the need for achievements, the existence of goals in life, satisfaction with their own self-realization and the process of life, as well as the general meaning of life of the individual.

Key-words: value-semantic sphere, motivational-personal sphere, personal dispositions, sense of life orientation.

УДК 159.9-316.6

О. О. СТАВИЦЬКИЙ, Т. А. ГІЛЬ

**ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ
ОСОБИСТІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ПІДЛІТКІВ**

Стаття присвячена аналізу теоретичних узагальнень та демонстрації емпірично отриманих результатів вивчення соціально-психологічних умов процесу самовизначення підлітків за модифікованим варіантом методики «Визначення прагнень до саморозкриття, самовизначення, самореалізації, самоствердження підлітків»; уточненню сутності поняття «Я-концепції». У статті виділено соціально-психологічні умови зазначеного феномену в учнів підліткового віку; обґрунтовано критерії та рівні цього особистісного утворення; представлено експериментальну апробацію програми оптимізації самоствердження підлітків, шляхом впровадження психологічної програми та соціально-психологічного тренінгу на основі особистісно орієнтованого підходу.

Ключові слова: підлітки, самовизначення, психологічні особливості, самоцінність, самоствердження, спілкування, самосвідомість, соціальна активність, однолітки.

Статья посвящена анализу теоретических обобщений и демонстрации эмпирически полученных результатов изучения социально-психологических условий процесса самоопределения подростков за модифицированным вариантом методики «Определение стремлений к самораскрытию, самоопределению, самореализации, самоутверждения подростков»; уточнению сущности понятия «Я-концепция». В статье выделены социально-психологические условия указанного феномена у учащихся подросткового возраста; обоснованы критерии и уровни этого личностного образования; представлено экспериментальную апробацию программы оптимизации самоутверждения подростков, путем внедрения психологической программы и социально-психологического тренинга на основе личностно ориентированного подхода.

Ключевые слова: подростки, самоопределение, психологические особенности, самооценочность, самоутверждение, общение, самосознание, социальная активность, сверстники.

Постановка проблеми. Підлітковий вік має особливе значення для розвитку особистого «Я» людини і багато в чому визначає як у подальшому складеться життєвий шлях особистості, яке місце займе вона у суспільстві. У цей період відбувається становлення

нового рівня самосвідомості, зміна уявлення про себе. Цей процес визначається прагненням зрозуміти себе, свої можливості і особливості, як ті, що об'єднують підлітка з іншими людьми, так і ті, що відрізняють його від них, роблять його унікальним і неповторним. З цим пов'язані різкі коливання у ставленні до себе, оточення, нестійкість самооцінки. Саме цим визначаються провідні потреби підліткового віку – в самовизначенні, в самоствердженні і спілкуванні з однолітками.

Ці протиріччя проявляються в максималізмі підлітків, у їхній схильності оцінювати особистість за окремими вчинками, у некритичному засвоєнні групових моральних норм підліткового середовища та їх негативізмі стосовно тих правил, що декларують дорослі. Орієнтованість підлітків на норми групи однолітків і протест проти норм «світу дорослих» відображає провідні потреби підлітка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення самосвідомості, самовизначення та самоствердження особистості було предметом дослідження вітчизняних вчених: М.І. Алексєєвої, Б.Г. Ананьєва, А.Г. Асмолова, І.Д. Бежа, В.М. Бехтерева, О.О. Бодальова, Л.І. Божович, М. Боришевського, І.С. Булах, П.Я. Ганнушкіна, О. Жизномірської, О.В. Кебрікова, К. Леонгарда, А.Є. Лічко, Л.С. Виготського, О.М. Леонтьєва, С.Д. Максименка, В.І. М'ясищева, Л. Осмак, Р.В. Павелківа, Н. Пов'якель, М. Савчина, Д. Фельдштейна, П.Р. Чамати та ін. та зарубіжних: Р. Бернса, А. Маслоу, К. Роджерса, З. Фрейда, К. Юнга та ін. Проблематика робіт охоплює розгляд теоретичних та прикладних питань: генезис самосвідомості відповідно вікових періодів розвитку особистості; залежність розвитку самосвідомості від впливу соціального оточення; особливості формування професійної, громадянської, екологічної свідомості та самосвідомості; вплив самосвідомості, як основного фактора самоконтролю й саморегуляції поведінки та ін. проблема самоствердження та самовизначення підлітків є актуальною і сьогодні, оскільки акселерація, соціально-економічні зміни суспільства та інші чинники провокують зміни психологічного розвитку особистості. Особливо це стосується підліткового віку, коли ці процеси відбуваються інтенсивніше, вони більше пов'язані з соціумом і значною мірою визначають подальше життя людини.

Л.С. Виготський відзначає, що домінуючими для даного віку є два новоутворення – це розвиток рефлексії і на її основі – самосвідомості. Ряд психологів (А. Геззел, К. Левін, Е. Еріксон, П. Блос) до психосоціальних новоутворень у даному періоді відносять пубертатний розвиток, перетворення соціалізації, становлення ідентичності. Л.І. Божович надавала особливої значущості розвитку мотиваційної сфери. За її позицією, головним новоутворенням середнього шкільного віку є мотив досягнення певного положення (статусу) в групі однолітків [1]. Д.Б. Ельконін відзначав, що центральне новоутворення підліткового віку – це прагнення бути і вважатися дорослим. Т. В. Драгунова, І.С. Кон виділяють в якості найважливішого новоутворення почуття дорослості. Сучасні дослідники даного віку І.В. Дубровіна, А.М. Прихожан, Н.Н. Толстих віддають перевагу найважливішій потребі особистості підлітка, яка виступає як центральне новоутворення – потреби в неформальному, інтимному спілкуванні. Більшість українських психологів (Г.С. Костюк, М.Й. Боришевський, О.А. Проскура, О. Кононко) схилиються до думки, що саме почуття дорослості виступає специфічним новоутворенням самосвідомості підлітка, стрижневою особливістю його особистості – «її структурним центром» [2]. Аналіз психологічних джерел дозволяє виділити поряд із почуттям дорослості, потребу в самоствердженні як центральне новоутворення підліткового віку [1, 2, 3].

Сучасні психологи, акцентуючи увагу на самовизначенні особистості підліткового віку, торкалися також і проблеми самоствердження. На кожному етапі особистісного розвитку, за позицією А. Реана [4], у підлітків, з одного боку, ускладнюються та модифікуються такі особистісні утворення, як старанність, відповідальність, емпатійність, а, з іншого, – амбіційність, примхливість, принциповість. Як довели Є. Нікітін та Н. Харламенкова [5], сучасні підлітки привертають до себе увагу нестандартним зовнішнім виглядом, зокрема використовуються екстравагантний одяг, макіяж, пірсінг, незвичайні зачіски, татування тощо. Л. Осмак [6] досліджувала змістові та динамічні характеристики тенденцій

самоствердження підлітків в умовах реальних родинних взаємин та підлітків, які мали досвід депривації внутрішньосімейних зв'язків (позбавлених батьківської опіки) і підлітків-сиріт (вихованців закладів інтернатного типу). Нею виявлено, що в перших власне «Я» характеризується домінуванням суспільно-особистісної ідентичності, пов'язаної з усвідомленням себе як джерела власних. Цей модус самоусвідомлення визначається виокремленням власного «Я» як носія особистісних якостей, певних потенціалів, схильностей та домінуванням ідентифікацій, які актуалізують вибірковість рольового самовизначення. У других – простежується дифузність, розмитість презентованості власного «Я», домінує ситуативно-інтерактивна ідентичність як носія поведінкових характеристик, виявляється обмеженість на рівні статусного самотворення; їм властиве відчуття заниженої цінності власної особистості, низький самоконтроль та згасання процесу ідентифікації, що відображає вибірковість соціально-рольового самовизначення, яке реалізується лише в контексті «тут-і-тепер» емпіричного буття.

М. Цибра, вивчаючи особливості самоствердження дорослої людини, наголошувала на двох модальностях існування даного феномену. Перша – це потреба в пізнанні самого себе, рідше – у визначенні «хто я є в навколишньому просторі». Друга – самоствердження як потреба, що реалізується в утвердженні свого «Я» у процесі гармонійної взаємодії його з довкіллям. Показовими для розвитку самоствердження, на думку вченого, є критерії та рівні. До основних критеріїв самоствердження належать моральне здоров'я, цілеспрямованість, творчість та соціальний тонус, що мають безпосередній вплив на розвиток реального «Я» людини, та рівні самоствердження дорослої людини (низький, середній, високий) визначають темп життєвого самовизначення та особистісного зростання [7].

На особливу увагу заслуговує позиція Н. Харламенкової. Дослідниця зазначала, що самоствердження – це переконаність особистості в тому, що вона чогось варта і є цінною. Осмислення власної цінності свідчить про ідентичність реального «Я» людини. З точки зору вченої, «цінність Я» – це динамічний конструкт, зміст якого змінюється залежно від переоцінки з віком термінальних цінностей, унаслідок вирішення людиною вікових завдань, прийняття нею нових соціальних вимог. Отже, переосмислення цінностей стимулює особистість до нових форм утвердження власного «Я» [8].

Формулювання цілей статті. Оприлюднення результатів теоретичного та емпіричного дослідження соціально-психологічних умов розвитку самосвідомості особистості підліткового віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особистісні прагнення підлітка до інтелектуального, морального, егоїстичного самоствердження, саморозкриття наскільки сильне, що заради визнання серед референтних осіб він готовий поступитися своїми поглядами та амбіціями. В цьому зв'язку був застосований модифікований варіант методики «Визначення прагнень до саморозкриття, самовизначення, самореалізації, самоствердження підлітків», кількісні дані якої презентовано в табл. 1.

Таблиця 1.
Показники вибору прагнень самоствердження підлітками

(n=119)

Види та характеристика прагнень		к-ть	%	ранг
Інтелектуальні	спілкування з однолітками, однокласниками, друзями; реалізація пізнавальних потреб та інтересів; досягнення високих результатів у навчанні, спорті, громадській діяльності.	47	39,50	I
Моральні	дотримання власної гідності перед іншими; досягнення власного авторитету та престижу за допомогою моральних учинків; презентувати, діяти, чинити згідно моральних імперативів	15	12,60	IV
Егоїстичні	виокремлення, виділення» за допомогою	24	20,17	III

	зарозумілості, зверхності, зухвалості; надмірне звернення уваги до себе; демонстрування власної переваги над іншими			
Самовираження самопрезентація, самореалізація, самоствердження:	презентація себе з найкращого боку (здібності, можливості, нахили); здобуття високої оцінки та самооцінки; намагання бути першим, визнаним, авторитетним у класі.	33	27,73	II

У підлітків I ранг займають інтелектуальні прагнення до самоствердження, що становить 39,50 %. Це пов'язано з тим, що підлітки, особливо старші, частіше демонструють інтелектуальні, лідерські та організаторські здібності для власного досягнення в класі, пишаються власними здобутками у різних видах діяльності: навчанні, спорті, громадській роботі тощо на відміну від дітей молодшого віку, які ще прагнуть позитивної оцінки дорослих і досягають авторитету за допомогою здійснення моральних учинків. Другий ранг у підлітків займають прагнення до саморозкриття, самоствердження, самореалізації, самовизначення, що становить 27,73 %. Це аргументується тим, що діти цього віку яскраво та публічно демонструють власне «Я», прагнуть до високої оцінки в класі. В процесі спілкування з своїми ровесниками та друзями, обмінюючись інформацією, самостверджуються в мікрогрупах за допомогою внутрішніх ресурсів, дотримуються та відстоюють власну позицію в будь-якій діяльності. Натомість III ранг посідають егоїстичні прагнення до самоствердження, що становить 20,17 %. Обґрунтовується це тим, що підлітки все частіше вдаються та презентують власну амбіційність, неперевершеність, намагаються виокремитись з-поміж інших, зарозуміло «подають» себе оточуючим, здійснюють самостійні вибори з певними труднощами, досягають результатів тільки у значущій для них діяльності.

У дітей підліткового віку IV ранг займають моральні прагнення до самоствердження – 12,60 %. На думку частини підлітків, дотримання моральних норм допомагає їм більше відстоювати свою гідність, здобувати авторитет серед значущих для них осіб. Інколи в них виникають сумніви та вагання щодо прийняття правильних рішень. При цьому підлітки за допомогою власної наполегливості успішно досягають позитивних результатів у навчанні та інших сферах діяльності.

Розроблена нами програма включає методичні засоби роботи зі шкільними психологами, підлітками, вчителями й батьками та соціально-психологічний тренінг для учнів молодшого та старшого підліткового віку.

Методичні засоби роботи зі шкільним психологами.

Працюючи з психологом, спочатку розпочинали роботу з бесід на теми: «Специфіка самоствердження підростаючої особистості», «Реалізація власних потенціалів підлітками», «Саморозкриття та самоцінність підлітків». Обговорюючи вищезазначене, акцентували увагу шкільного психолога до власного «Я», вмінні самопрезентувати себе перед значущою аудиторією, бажанні заохочувати учнів демонструвати всі позитивні сторони характеру, спілкування, прагнули навчити психолога розкривати в учнів особистісні потенціали до самоствердження.

Нами також було запропоновано шкільному психологу читання лекцій для учнів на теми «Основні шляхи самоствердження підлітків», «Самоствердження як феномен підліткового віку» з використанням ілюстраційних матеріалів. Поряд з цим можна залучити підлітків до виконання творчих робіт, таких як створення колажів, малюнків на тему: Я самостверджуюся..., Я бажаю зробити..., Мені подобається(в залежності від креативних здібностей учнів). Для профілактики та корекції негативних форм поведінки та спілкування у підлітків, пропонуємо психологу використати такі методи, як казкотерапію, бесіди, групові дискусії, аналіз та вирішення проблемних життєвих ситуацій, розігрування різноманітних ролей з подальшим їх обговоренням, розмови про діяльність та досягнення високих здобутків видатними людьми.

Методичні засоби роботи з підлітками.

У роботі з підлітками нами було проведено бесіди виховного, творчого характеру, зустрічі з відомими людьми, розгляд складних життєвих ситуацій, написання міні-творів та малюнків тощо. Проведення нами бесіди з підлітками, відповідало їх прагненням самостверджуватися в соціальному просторі. Зосереджувалася увага на основних значущих пріоритетах «самоствердження», яким чином підлітки можуть себе презентувати в колі друзів, однокласників, дорослих, як необхідно їм поводитися в товаристві незнайомих людей, які варто презентувати риси характеру, якості особистості, що допоможуть їм у конструктивному самоствердженні, і навпаки, яких рис та якостей треба уникати, щоб не викликати соціального засудження. Вірніше, дати зрозуміти підлітку, що він є саме тією людиною, яка вільно здійснює вибори, обирає власний шлях до самоствердження, однак при цьому необхідно таки враховувати думку дорослої спільноти.

Написання творів на теми: «Як я проводжу своє дозвілля у колі друзів», «Я і моя поведінка в класі», «Я в молодіжному середовищі». Мета полягає в тому, наскільки правильно підлітки можуть словесно спроектувати власний відпочинок, самостверджуючись при цьому, як і з ким вони проводять своє дозвілля, як саме вони здобувають авторитет серед однолітків.

Методичні засоби роботи з вчителями.

У роботі з педагогами були проведені бесіди, консультації, обговорення на цікаві теми. Тематика лекцій: «Сучасні проблеми підлітків», «Форми та засоби самоствердження молодших та старших підлітків»; семінари на теми: «Підліток та соціум», «Підліток та референтне оточення»; «круглі столи», тематичні вечори з метою самовдосконалення особистісного «Я» самоствердження педагогів та вдосконалення процесу становлення самоствердження молодших та старших підлітків у соціальному просторі.

Метою яких є навчити педагогів не критикувати, не засуджувати власні вчинки учнів; ввічливо висловлювати суперечливі позиції; налагоджувати міжособистісні взаємини з підлітками; спільно аналізувати з ними різні конфліктні ситуації; сприяти особистісному самоствердженню учнів у класі; здійснювати контроль над їх деструктивними формами та засобами самоствердження. У процесі такої бесіди вчитель розуміє переваги та недоліки процесу самоствердження та водночас здійснює позитивний життєстверджувальний вплив на учнів підліткового віку. В процесі роботи педагог повинен спочатку фокусувати увагу підлітків на негативних діях, вчинках, поведінки, спілкування, що породжує незадоволення в соціальної спільноти, а потім зосередити увагу на позитивних «сторонах» життєствердження. Так, вчитель коректно та доступно допомагає учням усвідомити й зрозуміти недоліки власного образу «Я», своїх рис характеру. Таку бесіду варто проводити в неофіційних умовах (на прогулянці, під час спільного відпочинку), підтримуючи позитивний настрій у групі. Розмову необхідно проводити так, щоб кожен учень зробив для себе належний висновок й більше у нього не виникала думка негативно самостверджуватися.

Методичні засоби роботи з батьками.

Метою було навчити батьків конструктивно спілкуватися з підлітками; допомагати їм у здійсненні правильних виборів; допомога у саморозкритті власних потенціалів у підлітків; стримано презентувати незалежність у власних судженнях та вимогах до своїх дітей. У роботі з батьками були проведені індивідуальні бесіди, консультації щодо особистісних проблем підлітків, лекційні заняття на теми: «Підліток і молодіжне середовище», «Підліток – школа – сім'я» та ін., «круглі столи». Варто зазначити, що найбільш значущою формою роботи з підлітками виступає соціально-психологічний тренінг, що складається із трьох блоків: пізнавального, емоційно-ціннісного та дієвого.

Перший (пізнавальний) блок включає вступні заняття, зміст яких активізує когнітивний розвиток процесу самоствердження, відбувається міжособистісна консолідація, інтелектуально-пізнавальна активність учасників. До того ж ці заняття сприяють усвідомленню власних прагнень і бажань, розширюють можливість в адекватності сприйняття та застосування «самостверджувальних кроків», поглиблюють процеси саморозвитку, саморозкриття та самозростання.

Другий (емоційно-ціннісний) блок також складається із занять, спрямованих на

розвиток толерантності, емпатійності, емоційно-ціннісного ставлення до себе (самосприйняття, саморозуміння, самопізнання, само активність, самодопомога).

До третього (дієвого) блоку входять заняття профілактично-корекційного спрямування та актуалізацію вмінь підлітків презентувати себе позитивним «фокусом» дій, вчинків, спілкування. В ході проведення цих занять відбувається тренування вмінь позитивно самостверджуватися, програвання рольових ситуацій та власне відстоювання підлітками різних рольових позицій.

Основна мета тренінгових занять – сприяти розвитку соціально-психологічних умов розвитку Я-концепції особистості підлітків. Зазначена мета реалізується шляхом виконання програми тренінгу в результаті вирішення поставлених конкретних завдань, а саме:

- розвиток соціальної активності та уміння встановлювати позитивні стосунки з оточуючими;
- посилення процесів саморозкриття, самоцінності, самореалізації;
- становлення самоствердження позитивної модальності;
- зміна акценту мотивації особистості на успіх, розвиток вольової сфери;
- розвиток незалежності, впевненості у собі та здатності до самоаналізу.

У тренінгу брали участь 25 осіб підліткового віку. Заняття відбувалося 2 рази на тиждень, тривалістю 90 хвилин.

Нами були здійснені такі форми роботи з підлітками: ігрові методи, мозковий штурм, метод групової дискусії, робота в парах, групах (виконання творчих завдань, поведінкових вправ), проєктивні методики, психогімнастика, психомалюнок та ін.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підлітковий вік є важливим етапом розвитку особистості, її самосвідомості та утвердження власної ціннісної позиції. Одні вчені процес самовизначення пов'язують з потребою у самостверженні, самооцінці, інші – з прагненнями до саморозкриття, самореалізації та самоздійснення. В нашому розумінні самовизначення – це прагнення підлітка до саморозкриття, самоцінності, самореалізації особистісних потенціалів і досягнення певного статусу у взаємодіях.

Соціально-психологічними умовами самовизначення особистості підлітка є: соціальна активність, позитивні стосунки з дорослими та однолітками, висока самооцінка у поєднанні з високим рівнем домагань, позитивна спрямованість, здатність прикладати вольові зусилля, мотивація на успіх, незалежність, впевненість у собі, здатність до самоаналізу. Процес самовизначення особистості в період дорослішання характеризується такими рівнями: *високий*, притаманний підліткам, які вільно самовизначаються, встановлюють дружні взаємини з іншими, активно й упевнено презентують власне «Я» перед оточуючими, відповідально ставляться до виконання будь-яких доручень, досягають бажаного успіху; *середній*, властивий підліткам, котрі мають полярні прагнення до самоствердження: з одного боку, їх вчинки екстремальні, егоцентричні та зухвалі, а, з іншого, – децентричні, благородні, визнання отримують завдяки поміркованості; *низький*, характерний підліткам, котрі демонструють конфліктність, агресивність у поведінці та спілкуванні, позитивних результатів досягають лише за допомогою значущих однолітків і друзів, використовують у мовленні сленг, ведуть нездоровий спосіб життя. Психологічні особливості самовизначення полягають у тому, що вони рідше виявляють конструктивні форми самоствердження, такі як визнання, авторитет, незалежність та частіше деструктивні – зухвалість, сленг, зверхність.

Здійснене наукове дослідження соціально-психологічних умов самовизначення підлітків не вичерпує всіх аспектів вивчення специфіки зазначеного новоутворення. Перспективними, на нашу думку, є дослідження структурних складових та механізмів розвитку процесу самоствердження особистості в період її дорослішання.

Список використаних джерел

1. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 464 с.

2. Вікова та педагогічна психологія : Навч. посібник. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416с.
3. Выготский Л. С. Детская психология / Л. С. Выготский/ Собрание сочинений в 6-ти т. Т. 4. / Под ред. Д. Б. Эльконина. – М.: Педагогика, 1984. – 432 с.
4. Реан А. А. Психология изучения личности : учеб. пособие / А. А. Реан/. – СПб : Изд-во Михайлова В.А., 1999. – 288 с.
5. Никитин Е. П., Харламенкова Н. Е. Феномен человеческого самоутверждения / Е. П. Никитин, Н. Е. Харламенкова /. – СПб. : Алетей, 2000. – 224 с.
6. Осьмак Л. П. Психологические особенности самоутверждения подростков (в условиях семейного воспитания в школе-интернате для детей-сирот и детей, которые остались без родительского попечения) : Дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. – К., 1990. – 164 с.
7. Цыбра Н. Ф. Самоутверждение личности (социально-философский анализ) / Н. Ф. Цыбра /. – К. – Одесса : Выща шк., 1989. – 192 с.
8. Харламенкова Н. Е. Самоутверждение подростка / Н. Е. Харламенкова/ ; [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Изд-во Института психологии РАН, 2007. – 384 с.

References

1. Bozhovich L. I. Lichnost' i ee formirovanie v detskom vozraste / L. I. Bozhovich. – М. : Prosveshhenie, 1968. – 464 s.
2. Vikova ta pedagogichna psihologija: Navch.posibnik. / O.V.Skripchenko, L.V. Dolins'ka, Z.V. Ogorodnijchuk ta in. – K.: Prosvita, 2001. – 416s.
3. Vygotskij L. S. Detskaja psihologija / L. S. Vygotskij/ Sobranie sochinenij v 6-ti t. T. 4. / Pod red. D. B. Jel'konina. – М.: Pedagogika, 1984. – 432 s.
4. Rean A. A. Psihologija izuchenija lichnosti : ucheb. posobie / A. A. Rean/. – SPb : Izd-vo Mihajlova V.A., 1999. – 288 s.
5. Nikitin E. P., Harlamenkova N. E. Fenomen chelovecheskogo samoutverdzhdenija / E. P. Nikitin, N. E. Harlamenkova /. – SPb. : Aletejja, 2000. – 224 s.
6. Os'mak L. P. Psihologicheskie osobennosti samoutverzhdenija podrostkov (v uslovijah semejnogo vospitanija v shkole-internate dlja detej-sirot i detej, kotorye ostalis' bez roditel'skogo popечenija) : Dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.07. – К., 1990. – 164 s.
7. Cybra N. F. Samoutverdzhdenie lichnosti (social'no-filosofskij analiz) / N. F. Cybra /. – К. – Odessa : Vyshha shk., 1989. – 192 s.
8. Harlamenkova N.E. Samoutverzhdenie podrostka / N. E. Harlamenkova/ ; [2-e izd., ispr. i dop.]. – М. : Izd-vo Instituta psihologii RAN, 2007. – 384 s.

O. Stavitskyi, T. Gil. EMPIRICAL STUDY OF PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PERSONALITY OF SELF-DETERMINATION OF TEENAGERS.

The article is devoted to the analysis of theoretical generalizations and demonstration of the empirically obtained results of studying the socio-psychological conditions of the process of self-determination of adolescents by the modified version of the method "Determination of aspirations for self-disclosure, self-determination, self-realization, self-affirmation of adolescents"; clarification of the essence of the concept of "Me-concepts". The article highlights the socio-psychological conditions of this phenomenon in adolescent students; the criteria and levels of this personal formation are substantiated; experimental testing of the program of optimization of self-affirmation of adolescents by introducing a psychological program and socio-psychological training based on a personally oriented approach is presented.

The methodical arsenal, created and tested during the empirical study of socio-psychological conditions for the self-determination of adolescents, made it possible to identify peculiarities of self-affirmation, to identify constructive and destructive forms and positive and negative means of self-affirmation of adolescents.

The methodical recommendations for school psychologists and teachers, which can help teenagers to communicate constructively, adequately assert themselves in the personal and social

space, are presented. The process of self-affirmation of the personality of the adolescent promotes the self-development and self-worth of the person, the latter seeks as soon as possible self-realization in life and achieve self-improvement.

Key words: *adolescents, self-determination, psychological peculiarities, self-value, self-affirmation, communication, self-awareness, social activity, peers.*

УДК 159.9.07

О. О. СТАВИЦЬКИЙ, І. М. СИГІН

ЕМПІРИКО-ДІАГНОСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО СТВОРЕННЯ СІМ'Ї

Стаття присвячена розкриттю результатів емпіричного дослідження комунікативної та особистісної готовності студентів вищого навчального закладу до створення сім'ї. У процесі дослідження з'ясована орієнтація студентів на створення сім'ї, а також, виявлені основні причини, що здатні впливати на їхню готовність створювати сім'ї. Серед таких причин є: особистісна зрілість, сприятливі можливості для вибору шлюбного партнера, отримання самостійності, бажання відповідати нормам соціального оточення та стан матеріального благополуччя, кохання та бажання досягти певної мети, приклад друзів (які вже створили свою сім'ю), бажання батьків позбавити сина (дочку) можливості вести розгульний спосіб життя, стан матеріального благополуччя (здатність матеріально забезпечити сім'ю, наявність житла).

Ключові слова: *сім'я, студентство, психологічна готовність, конфлікт, агресія, депресія, установка, соматизація, молодь.*

Статья посвящена раскрытию результатов эмпирического исследования коммуникативной и личностной готовности студентов вуза к созданию семьи. В процессе исследования выяснена ориентация студентов на создание семьи, а также выявлены основные причины, способные влиять на их готовность создавать семьи. Среди таких причин являются: личностная зрелость, благоприятные возможности для выбора брачного партнера, получение самостоятельности, желание соответствовать нормам социального окружения и состояние материального благополучия, любви и желания достичь определенной цели, пример друзей (которые уже создали свою семью), желание родителей лишить сына (дочь) возможности вести разгульный образ жизни, состояние материального благополучия (способность материально обеспечить семью, наличие жилья).

Ключевые слова: *семья, студенчество, психологическая готовность, конфликт, агрессия, депрессия, установка, соматизация, молодежь.*

Постановка проблеми. Процес трансформації сучасної сім'ї, як соціального інституту, супроводжується тривожними ознаками її дезорганізації – збільшенням кількості розлучень, деструктивних конфліктів, формальних стосунків, зниженням рівня народжуваності, послабленням виховного потенціалу сім'ї тощо. Це сигналізує про те, що інститут сучасної сім'ї потребує удосконалення. Зміцнення сім'ї багато в чому залежить від її соціально-економічної, правової захищеності. Водночас головною причиною більшості сімейних проблем є несприятливі для сімейного життя індивідуально-психологічні характеристики подружжя та неготовність молоді створювати стабільні сім'ї. У цьому зв'язку одним із важливих напрямків збереження стабільного шлюбу є розвиток психологічної готовності молодих людей до створення сім'ї. Причому ефективність цієї роботи, значною мірою, залежить від підготовки молоді не тільки в школі, а й під час її навчання у вищих навчальних закладах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблемні питання, пов'язані з різними аспектами сімейно-шлюбної взаємодії, розглядали у своїх працях такі дослідники як: Т.В. Андрєєва (Сімейна психологія) [1], О.І. Бондарчук (Психологія сім'ї) [2], О.Я. Кляпець